

בן יהודה "מתאמן" בצבא שטרם קם

תמרון במהלך מבצע "צוק איתן". בן יהודה חידש את המילה כחלק מפועלו לחידוש מונחי הצבא, כגון חייל, רובה, אקדח, אווירון

תרגיל

מקובל לגזור את השורש של הפועל הזה, תרגל, מן השורש רג"ל בבניין תפעל כמו תרגם, תחזק. הצורה הזאת נמצאת במקרא פעם אחת ויחידה, בספר הושע (יא: 3): "וְאֶנְכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחַם עַל-זְרוּעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רָפְאֵתִים". חלק מן הפרשנים מפרשים מלשון ריגול, כלומר שלחתי להם מרגלים לראות את הארץ. אולם הרוב מפרש מלשון הרגלתי, כלומר נתתי להם מנהיג טוב בדמות משה להנהיג אותם בדרך לארץ. המילונים המדעיים מפרשים את הפועל "לימדתי את אפרים ללכת".

השורש רג"ל נפוץ מאוד ומצוי במרבית הלשונות השמיות במשמעות הבסיסית הברורה של האיבר בגוף, הרגל. מכאן ההסתעפויות הרבות בלשונות השונות, כגון "שלושה רגלים", מרגל, מרגלות (הר), רוגל (איש), רגלי (איש). כל ההסתעפויות האלה נמצאות במקרא. מכל ההיקריות במקרא, אותנו מעניינת אחת ויחידה - זאת שהבאנו בתחילת דברינו בפסוק מספר הושע. ואולם הפועל הזה איננו נמצא במקרא בבניין הפעיל, אלא אנו מוצאים אותו רק בלשון חז"ל, כגון "מרגילין ביום טוב ואין מרגילין בחול" (תוספתא, מסכת ביצה ב, יא). מכאן הדרך אל ה"תרגיל" קצרה, אולם המציאות הוכיחה שהיא יכולה להיות ארוכה ולקחת 1,700 שנה ויותר. האיש שחידש את שם העצם "תרגיל" הוא כמובן אליעזר בן יהודה. הוא מציין חידוש זה במילונו בין עוד 220 חידושים, שמהם כשני שלישים נקלטו יפה בלשון. אין אנו יודעים באיזו שנה חידש את המילה. הוא מביא בערך הזה במילונו ציטוט מעיתונו **השקפה**, מגיליון שיצא לאור ב־29 באוגוסט 1902. המאמר הראשי בעיתון עוסק במסיבת הסיום של שנת הלימודים שנערכה באותו שבוע בבית הספר לבנות אווילנה דה רוטשילד, שבו שפת ההוראה הייתה אנגלית. אולי אתם מופתעים מתאריך האירוע, המתאים יותר לתאריך של פתיחת שנת

בהזכירה את קטעי המשחק שהציגו התלמידות, היא משתמשת במילה "תרגיל" פעמים אחדות, לדוגמה: "הנני מבקשת מכם שלא תביטו על התרגילים האלה בזלזול כעל דברים של מה בכך". ציטוט הדוגמה במילון בן יהודה נעשה בלא ספק בידי עורכו האחרון, נ"ה טור־סיני. ואולם אני מצאתי את המילה בעיתונו הראשי של בן יהודה, **הצבי**, מיום 16 באוקטובר 1895, במאמר החתום הפעם בידי דוד יודילוביץ. מדובר בתרגום סיפור של בלזק מצרפתית והשימוש הוא בתחום הצבאי: "בשעה שהתענגו הצעירים על תרגיל הנשק". ואמנם ההגדרה במילונו היא "אימון של אנשי צבא או של תלמידים המתרגלים במלאכתם וכדומה". אפשר לומר שבן יהודה היה היצור של המילה ואילו יודילוביץ היה המפיץ, כפי שקרה לחידושים נוספים, כגון "רכבת". מעניינת גם העובדה שוועד הלשון העברית אישר

הלימודים לפי המושגים שלנו. ואולם אנו עוסקים בתקופה שבה טרם קבעה אגודת המורים של ארץ ישראל את לוח שנת הלימודים המקובל כיום. הגיליון ראה אור לפי התאריך העברי, כ"ו באב. שנת הלימודים הייתה מסתיימת בא' באלול ומתחדשת אחרי החגים, כפי שמקובל עד היום במערכת החינוך החרדית. במאמר מופיעה לא רק המילה החדשה הזאת אלא עוד כמה עובדות מפתיעות, שאחדות נזכיר כאן. נציין שהמאמר איננו חתום כמקובל במאמרי מערכת, אולם קל לנחש מי כתב אותו. כעורך מופיע אמנם שמו של בן יהודה, אולם האיש שעשה את העבודה בשטח היה ככל הנראה עוזרו, דוד יודילוביץ, המכונה כאן "הערב". גם סגנון הכתיבה מצביע על כך שהוא הכותב. המאמר ארוך ומרגש ויש בו, בין היתר, ציטוט מהנאום בעברית שנשא מנהלת בית הספר, חנה לנדוי, בפני הקהל. בנאום,

ד"ר אשר שפירי, בלשן, עורך ומתרגם. מתמחה בלשון העברית ובסוציולוגיה של הלשון. חיבר את מדריך העריכה "ניסוח בעברית"

את המילה "תרגיל" כבר ב-1913, במילון למונחי התעמלות. לאחר מכן המילה נמצאת במילונים אחדים, תמיד בתחום החינוך או הספורט ולא בתחום הצבאי. עוד גורם שסייע בהפצת המילה היה הסופר מנדלי מוכר ספרים, ואולי גם י"ח ברנר וזאב ז'בוטינסקי. מנדלי מוכר ספרים, בספרו "אגדות האדמונים" שראה אור ב-1902, בעמ' 149, מבקר קשות את החידושים של "מרחיבי הלשון" (כוונתו בראש ובראשונה לבן יהודה) ומביא רשימה לא קצרה של חידושים ובהם "תרגיל" – שהוא מתרגם בסוגריים ל"עקסערצירען בלע"ז", דבר המעיד כי המילה טרם נקלטה במלואה. המילה חוזרת עוד כמה פעמים בספר. בשנים הבאות השתמשו בה גם ברנר וז'בוטינסקי בכתביהם והיא החלה לתפוס חזקה והפכה שגורה גם בהקשר הצבאי: "מי שהיה פעם בימי חייו טירון בצבא יודע, כמה חרפה מדכאה בתרגיל הזה" (ברנר, **במקום ביבליוגרפיה**, 1920). אנו רואים שוב שמילה פשוטה לכאורה נלחמת על חייה עשרות שנים כדי לפלס דרך במבוך המילים החדשות, בראשית תחיית הלשון העברית. כיום אנו עדים לכך שהמאבק נחל הצלחה מלאה.

תמרון

זאת אחת המילים הנפוצות והחשובות בלקסיקון הצבאי. גם **במערכות** הודגש הדבר ובשנת 2018, בגיליון 479, הופיע מאמר מקיף של ד"ר עדו הכט תחת הכותרת "מה זה תמרון רב-זרועי?". בפתיחת המאמר הוא מביא סיכום של הגדרות המילה הן במילונים הצבאיים הן במילונים האזרחיים. על סמך הדברים אפשר לסכם שלוש משמעויות בסיסיות

של המילה: 1. צורה של תרגיל צבאי שמשותפים בו כוחות הנעים בפועל בשטח; 2. כל פעולה המיועדת לאפשר למתמרן לממש את מטרתו באופן תחבולתי; 3. תנועה של כלי לחימה בודד או של יחידה צבאית המיועדת לחלץ מישהו ממצב של סכנה.

עניינו שונה כמובן משלנו כאן. אנו חותרים לחשוף את מקורותיה של המילה ולתור אחרי היקלטותה בשפה העברית. מילה במשמעות של תמרון כמו בהגדרות הנ"ל לא הייתה קיימת בלשון העברית, וכפי שקרה לעיתים קרובות, בן יהודה היה זה שחש שחסרה בעברית מילה המקבילה למילה הצרפתית manoeuvre. הוא מציין את המילה במילוןו בסימן המגדיר את חידושו ואף כותב שהיא מחידושי המחבר. הוא גם מסביר שהחידוש נעשה בהשראת המילה "תמרון" בערבית, שפירושה תרגיל. מעניינים ההסברים המופיעים בערך. בנוגע למשמעות, בן יהודה קובע פשוט – תרגיל. העורך, טור-סיני, מוסיף: "היום המילה משמשת בהשאלה בשימושי המילה הלועזית הנזכרת".

מעניינת גם ההגייה שהמילון קובע ועל סמך זה נקבע משקלו של שם העצם ושרשו. המחבר קובע שהשרוש הוא מר"ן ולא תמ"ר, מוסבר בהערות השוליים, משום שההגייה היא תמרון, ולא תמרון. במילים אחרות, המשקל הוא כמו המשקל של השמות תרגול ותפעול. וזאת אף שהצורה תמרון נפוצה מאוד כיום, אפילו בפי קריינים רבים. המילה הופיעה לראשונה במילון לחינוך גופני משנת 1937 ושם הצורה היא תמרון, כפי שקבע בן יהודה. הבעיה היא שבצורת הרבים הניקוד שם הוא תמרונים, ואילו בצורה תמרון התרגום הוא manoeuvring, כלומר שוב שם פעולה. במילון למונחי ימאות מ-1970 יש שתי צורות: האחת – תמרון, הנגזרת מן הפועל תמרן בצורת שם פעולה, והשנייה – שם העצם תמרון. אלא שלאדם מן היישוב אין דרך להחליט אם מדובר בשם עצם או בשם פעולה, כך שעדיף היה לבטל אחת מן הצורות. ואכן, דומני שכך נוהגת האקדמיה במאמר לא חתום מ-27 בדצמבר 2017 בשם "דברו עברית, בפקודה!" ומופיעה בו המילה המנוקדת תמרון. גם מילון אבן-שושן

מביא את שתי הגרסאות.

נחזור עתה אל החידוש עצמו וננסה לברר כיצד המילה נוצרה וכיצד היא חדרה לשימוש. בן יהודה מסביר במילוןו שהוא חידש אותה על סמך המילה בערבית. ואולם יש הטוענים כי החידוש נוצר בדרך מורכבת יותר, כהכלאה בין צורות משתי שפות שונות: "תמרין" מערבית manoeuvre ומצרפתית, ולכן גם המשקל צריך להיות תמרון על פי הצליל בצרפתית. כך נהג בן יהודה בחידושים אחדים, והמפורסם שבהם "עיתון" – הכלאה בין "עת", העברית, ל-"ung" מהמילה הגרמנית Zeitung (עיתון). חשוב לציין כאן את הערתו של משה פיאמנטה במאמרו "השפעת הערבית על חידושי בן יהודה" (**לשונונו לעם**, יב, תשכ"א), שבערבית המילה "תמרין" איננה משמשת כלל בתחום הצבאי.

ראובן סיוון טוען במאמרו "מחיי המילים" (**לשונונו לעם**, כו, תשל"ה) כי בן יהודה פרסם את החידוש במאמר שהופיע בעיתון **האור** ב-20 בנובמבר 1891. ואולם מקריאת המאמר עולה כי הוא דן בשורש מר"ן בהקשר של "בני מרון", ולא בחידוש. לכן נראה כי החידוש התפרסם מאוחר יותר, בעשור הראשון של המאה ה-20. את האזכור הראשון מצאתי בעיתון **האור** מ-24 ביולי 1910, בידעיה קצרה מתוך מקבץ ידיעות מן העולם. הידיעה, "נסיעתם הראשונה בתור מלכים", דנה בתמרונים הצי הבריטי במימי בריטניה ומופיעה בה המילה "תמרונים". כיוון שהוא איננו מסביר את משמעות המילה נראה כי היא הייתה כבר ידועה. העיתון שהפיץ את המילה יותר מעיתוני בן יהודה, היה השבועון הירושלמי **החרות**. כך במאמר מ-15 ביולי 1910 כתוב: "בחדוש הבא יהיו תמרונים צבאיים גדולים. בתמרונים האלה ישתתף כל הצבא היווני". נכתב היום.

מעניין שבן יהודה חידש את המילה כחלק מפועלו לחידוש מונחי הצבא, כגון חייל, רובה, אקדח, אווירון. לפי מילוןו, בערך "תמרון" הוא מכוון לכל סוגי התמרונים/תרגילים. ואולם השימוש בראשית הדרך היה צבאי בלבד, ורק מאוחר יותר נוסף גם השימוש האזרחי, המופשט, כגון "השר השיג את מבוקשו על-ידי תמרון מוצלח".

